

**ПРИНЦИПИ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ СТАЛИХ
ВИСЛОВІВ (НА МАТЕРІАЛІ «РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО
СЛОВНИКА» ЗА РЕДАКЦІЮ А. КРИМСЬКОГО Й С. ЄФРЕМОВА ТА
БІЛОРУСЬКИХ СЛОВНИКІВ 20 – 30-Х РР. ХХ СТ.)**

© Олександр Скопненко, 2008

к. філол. н., Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (Київ)
УДК 81'354+81'26+811.161.3

У статті розглянуто підходи українських і білоруських словників 20 – 30-х рр. ХХ ст. до лексикографічного опису сталих висловів. Найповніше сталі вислови серед аналізованих джерел представлено в «Російсько-українському словнику» за редакцією А. Кримського й С. Єфремова.

В історії української та білоруської літературних мов доба 20 – початку 30-х рр. ХХ ст. стала періодом активної кодифікації різних мовних явищ згаданих ідіомів. Саме тоді почався справжній бум з укладання словників, що мали забезпечити повноцінне функціонування двох мов у нових, складних і драматичних, соціально-політичних умовах УСРР та БСРР відповідно. Відчувалася гостра потреба в лексикографічних кодексах, що було зумовлене розвитком цих літературних мов упродовж 1905 – 1914 рр. До початку Першої світової війни новітня українська лексикографія, незважаючи на несприятливі умови розвитку як у Російській, так і в Австро-Угорській імперіях, уже розв'язувала кодифікаційні завдання, хоч тенденції закріплення літературної норми в різних словниках реалізовані неоднаково. Так, «Словарь української мови» (1907 – 1909 рр.) за редакцією Б. Грінченка в історії української літературної мови виконав роль першого кодифікаційного лексичного кодексу Наддніпрянської України, хоч у загальнонаціональному масштабі йому доводилося конкурувати з «Малорусько-німецьким словарем» (1886 р.) Є. Желехівського та подальшою літературно-писемною практикою, що базувалася на *желехівці*. Найповніше традиції галицько-буковинського словникарства початку ХХ ст. зреалізовані в «Словарі до Гомерової Одисеї і Іліади» (1900 р.) І. Огоновського, «Русько-польській термінології зі збіркою інших слів до шкільної і приватної науки, зладженій на підставі шкільних підручників» (1910 р.) Й. Танчаковського, «Латинсько-українському словарі для середніх шкіл» (1912 р.) Ю. Кобилянського, «Німецько-українському словарі (1912 р.) В. Кміцикевича та В. Спілки, «Словарі чужих слів»

(Чернівці, 1910 р.; 2-е видання Київ–Лейпциг, 1918 р.) З. Кузелі та М. Чайковського та ін. [1: 150–160].

Твердження, що Словник за редакцією Б. Грінченка «не сприяв унормуванню літературної мови з лексичного погляду, архаїзував її, подаючи її в такому стані, в якому вона була до 70-х років XIX ст.» [1: 146] не можна визнати коректним [5: 62]. Докори стосовно архаїзації мови в «Словарі української мови» досить несправедливі, коли брати до уваги, що саме на той час поняття архаїзм і лексична норма в українській лексикографії не мали чітких меж. Натомість усі нечисленні білоруські словники до 1918 р. навіть опосередковано не розв'язували кодифікаційних завдань [докладніше див.: 4].

В історії двох розгляданих літературних мов переважають перекладні словники, здебільшого російсько-українські (українсько-російські) та відповідно російсько-білоруські (білорусько-російські). Так, тільки протягом 1917 – 1933 рр. вийшло 14 українсько-російських, 26 російсько-українських словників, тільки три з них були перевиданням словників попередньої доби [1: 172]. За різними відомостями впродовж згаданого періоду на території підрадянської України видано від 30 до 49 термінологічних видань [7: 105]. Протягом 20-х рр. XX ст. видано близько сотні перекладних, термінологічних, діалектних та інших білоруських словників, 24 словникові випуски «Беларускай навуковай тэрміналогіі» [9: 295]. За межами підрадянської Білорусі також виходили словники білоруської мови, серед них найпомітніші «Слоўнік геаметрычных і трыганаметрычных тэрмінаў і сказаў» (1923 р.) В. Ластовського та К. Душ-Душевського, «Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» (1924 р.) В. Ластовського (містив чимало «кованих слів», що пізніше не прищепилися в літературній мові¹) та «Падручны беларуска-польскі слоўнік» (1929 р.) Б. Друцького-Подбереського.

Найповнішим кодексом тогочасної української літературної мови став «Російсько-український словник» за редакцією А. Кримського й С. Єфремова (т. 1–3 (А – П), 1924–1933 рр.), який, на думку Ю. Шевельова, навіть після Другої світової війни у вільному світі зберігав «значення авторитету і закону для української літературної мови» [8: 105]. Свого часу Є. Тимченко написав, що згаданий «словник у своїй істоті залишається українсько-російським, тільки слова в нім у зворотнім порядку» [6: 129]. За повнотою опису

¹ С. Некрашевич, один із провідних тогочасних білоруських мовознавців, перший голова Інституту білоруської культури, зауважив, що згаданий словник не зовсім удалий «через багатство неологізмів і рідкісних, невинуватих провінціалізмів» [3: 56].

лексичного й фразеологічного матеріалів цей словник не має собі рівних у тогочасній українській лексикографії. Його статті побудовані таким чином, що можна простежити цілі синонімічні лексичні або фразеологічні ряди, надто коли наведено численні ілюстрації з художньої та спеціальної літератури. С. Некрашевич на Академічній конференції з реформи білоруського правопису та азбуки 1926 р., оцінюючи науковий рівень і практичне значення розгляданого «Російсько-українського словника», зауважив: «Комісія з укладання словника живої білоруської мови зацікавлена в опрацюванні й другого типу словника – повнішого російсько-білоруського словника, що став би додатком і розширенням російсько-білоруського словника С. Некрашевича й М. Байкова. Цей словник мусить мати практичніше значення та нагадувати «Російсько-український словник» Української академії наук» [3: 60–61]. Ці слова сказано тільки після ознайомлення з першим томом «Російсько-українського словника» за редакцією А. Кримського, а подальші випуски згаданої праці були куди ретельніше підготовлені й відредаговані, що мусило б, напевно, справити ще більший вплив на лексикографів Білорусі.

Роль провідного лексичного кодексу нової білоруської літературної мови відіграв «Російсько-білоруський слоўнік» (1928 р.) М. Байкова та С. Некрашевича, що «особливо вплинув на лексикографічні праці пізнішого часу» [2: 211]. Словник містить близько 60 тис. реєстрових слів. Його укладачі, крім білоруських лексикографічних та інших джерел, частково врахували відомості «Словаря російсько-українського» (1893 – 1898 рр.) М. Уманця та А. Спілки, вони також «прагнули ухилитися від штучних новотворів (неологізмів) і віддавали перевагу словам, що вже існують у народній і літературній мові» [РБСН: IV]. При цьому автори змушені були «відмовитися від ілюстрації білоруських слів прикладами, що вельми бажане, але разом з тим значно збільшило б словник, який і без того перевищив визначений для нього розмір» [РБСН: IV].

Проблема лексикографічного опрацювання сталих висловів¹ у словниках тієї доби цікава з кількох поглядів. По-перше, вивчення цієї практики дасть змогу чіткіше окреслити розуміння обсягів фраземіки в тогочасному мовознавстві, а по-друге, визначити, наскільки сучасна словникарська практика може врахувати здобутки лексикографів 20-х рр. ХХ ст. У «Російсько-білоруському слоўніку» М. Байкова та С. Некрашевича стали

¹ Використовуємо цей умовний термін для позначення фраземіки, паремійних одиниць, сталих сполук і т. ін. суто з практичною метою, оскільки для статті чітке розрізнення згаданих одиниць нерелевантне.

вислови подані в обмеженій кількості «через нерозпрацьованість білоруської фразеології» [РБСН: IV]. Укладачі зауважують, що «подані приклади білоруської фразеології для перекладу певних російських зворотів не є винятковими: тут, безумовно, можливі й інші білоруські звороти» [РБСН: IV]. Проте навіть попри такий підхід до залучення досліджуваних одиниць Словник С. Некрашевича й М. Байкова містить найбільше сталих висловів порівняно з іншими тогочасними білоруськими лексикографічними працями. Скажімо, «Практычны расійска-беларускі слоўнік» М. Байкова й М. Горецького (1926 р.) подає – досить непослідовно й обмежено – сполуки, побудовані за типом термінологічних, як-от: *торговля внешняя – гандаль замежны, торговля крупная – гандаль буйны, торговля мелочная – гандаль дробны, торговля розничная – гандаль ураздроб, торговля оптово-розничная – гандаль гуртам і ўраздроб* [ПРБС], не навівши жодної сталой сполуки в статтях **Бог, день, нога, рука** та ін., що в сучасних словниках зазвичай мають багато таких висловів з наведеними компонентами¹. У цьому джерелі власне фраземіка по суті не представлена. Схожим чином можна схарактеризувати й «Падручны расійска-крьўскі (беларускі) слоўнік» В. Ластовського (вирізняється досить хаотичним розміщенням згаданих одиниць (з погляду сучасної словникарської практики)) та пореформений «Руска-беларускі слоўнік» (1937 р.) за редакцією А. Александровича. Натомість «Російсько-український словник» за редакцією А. Кримського й С. Єфремова подає велику кількість сталих сполук з різними компонентами, серед них – і синонімічні. Спробуємо простежити на кількох прикладах, як підходили українські й білоруські словникарі 20 – 30-х рр. ХХ ст. до лексикографічного опрацювання сталих висловів. Для наочності проаналізований матеріал згруповано у зведеній таблиці, що подана нижче. У ній також наведено матеріал зі словників, які вийшли вже після мовних реформ 1933 р. [РУСМ; РБСА], що дає змогу показати неповноту пореформених лексикографічних джерел. До аналізу залучено відомості із сучасного «Білорусько-українського словника» (2006 р.) за редакцією Г. Півторака [БУСП], що вперше у вітчизняній лексикографії широко подав білоруську фраземіку й

¹ Наприклад, у «Словнику фразеологізмів української мови» [СФУМ] подано понад сотню фразеологічних одиниць, що містять компонент *Бог* у різних відмінкових формах. Академічний одностомний «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» [ТСБЛМ] наводить 8 ФО із цим складником у статті **БОГ**. У радянські часи ця лексема мала негативне ідеологічне забарвлення (про що свідчить і її написання в будь-яких контекстах з малої літери в усіх східнослов'янських мовах), проте «Російсько-український словник» за редакцією А. Кримського та С. Єфремова навіть у тих умовах подав максимальну кількість зворотів зі згаданим компонентом.

пареміологію в порівняльному аспекті. При цьому треба мати на увазі, що «Білорусько-український словник» за редакцією Г. Півторака укладено за диференційним принципом, тому у виданні лексикографічно не описані слова, які в українській та білоруській мовах мають тотожне значення.

Високий науковий рівень «Російсько-українського словника» за редакцією А. Кримського й С. Єфремова забезпечив цьому виданню не тільки почесне місце в історії української літературної мови, а й сприяв тому, що мовознавці Білорусі 20 – 30-х рр. ХХ ст. орієнтувалися на нього під час розв'язання питань кодифікації білоруської літературної мови.

Українські лексикографічні джерела

РУССКЕ
<p>Бог – біг (р. бога), бог, (ласкат.) боженько; (детск.) – бозя, бозінька; прит. прил. – богівський, богів. [Богівська мова = язык богов, т.-е. поэзия, поэтич. речь]. Быть -гом – богувати. Бог в помощь, бог на помощь, помогай бог – боже поможи, боже помагай, помагай-біг, помагай-бі, магай-біг, магай-бі. Бог весть (знает) – бозна, бог відь. Бог весть (знает) – бозна що. Бог даст (отказ) – дасть біг, біг-ма. Дай бог – дай боже. Дай б. чтоб – бодай. [Бодай тобі добра не було!]. Дай бог здоровья кому – поздоров боже (кого), дай боже здоров'я (кому). Дай бог ему успеть, успеха – щастя йому боже. Боже мой – боже мій, боже світе, боже свідче. О боже мой – о боже мій, ой леле мій, ой лелечко мій. Бог вам судья – бі[о]г вас розсудить. Призывает бога в свидетели – богом свідчитися. Ей-богу – їй-бо, їй богу, ей-богу, ей-же богу, бігме, дalebі, дalebіг, присяй богу (из «присягаю богу»). Сохрани бог, оборони бог, упаси бог, избавь бог – крий боже, боронь боже, ховай боже, бо-храни, хай бог (господь) милує. Помилуй бог – пожалься боже. Если богу угодно – коли воля божа. Как богу угодно – дійся божа воля. Ради бога – 1) бога ради; 2) на бога, пробі [Кричить пробі]. Благодарение, благодаря богу – дяка богові, дякувати богові. Слава богу – хвалити бога. Чем бог послал – що бог дав. Бог знает, когда это и было – коли вже те в бога і діялося.</p>
<p>День – день (р. дня), (ум. деньок, деньочок; ув. днище), днина (ум. днинка, днинонька; почти без мн. ч.). [Не все деньок, буває і днище, Їв разів із п'ять на днину. У суботу на годинку, у неділю на всю днинку. Днинонька погожа (Крим.)]. Присутственный, неприсутственный день – урядова, неурядова днина. Белый день – білий день, (реже) старий день. [Співають, а надворі вже старий день (Свидн.)]. День наступает – дніє. День-денской – увесьдєнечки, день-дєнечки, день-дєнно, увесь день, цілісінський день. Днём – удень. В тот день – того дня. На тех днях – тими днями. [Сталося тими днями]. На днях – цими днями. На следующий день – навзавтра, другого дня. [Навзавтра, як розвидніло, пішов до моря]. Третьего дня – позавчора, завчора, передучора. В один из дней – одного дня. [Сидів я, одного літнього дня, в своїй кімнатці (Крим.)]. В день, в течение дня – дєнно, за день. [Яка яма давала дві, а яка й по п'ять бочок денно (Франко)]. В продолжение целого дня – через цілісінський день, протягом цілої днини. [Окріме сухого хліба через цілісінський день нічого не</p>

побачить (Квітка)]. **День** *идёт за днём* – день по дню минає. *В течение одного и того же дня* – тієї самої днини, обидень, обиденкою, обіддень. [Я обиденкою справлюсь; уранці поїду, а на ніч і додому. Як обіддень хочеться із'їздити у Борзну, дак устаю удосвіта. Мені трапилося бачити, як обідень ховали дочку й матку]. *Сделанный в один день* – обиденний. [Щоб зловити відьму, треба зробити обиденну борону]. *Продолжающийся целый день* – цілоденний. *Несколько дней* – скількись день. *На несколько дней (об отпуске, поездке и т. п.)* – кількаденний. *В течение первых дней* – у перших днях. *Изо-дня-в-день* – день крізь день, день-у-день, день при днів. *Со дня на день* – день одо дня, з днини на днину (на другу). *День за днём* – день по-за день, день за день. [День по-за день – так і пропала справа]. *Каждый день* – що-дня, щодень, день-у-день. *С каждым днём* – з кожною дниною, від дня до дня. [А тимчасом від дня до дня Соломон мудрився (Рудан.)]. *Каждые два, каждые три дня* – що-два дні, що-три дні. *Спустя два-три дня* – за два дні, за три дні, по двох, по трьох днях. *По сей день* – по сьою днину, понині, аж досі, дотепер. *Проводить, провести день* – днювати, переднювати, день з(о)днювати. *Рабочий день* – робочий день. *Четверть рабочего дня* – опруг. [З ранку до снідання – опруг, до обід – другий, до полудня – третій, до вечора – четвертий]. **Чорний день** – чорний день, скрутний (сутужний) час. [Про гроші про чорний день вона ніколи не дбала (Мирн.)]. **Красные дни** – ясні (гарні) дні, *(только перен.)* розкоші. **День без росы** – суховень (*р. -вня*). **Добрый день (приветствие)** – добридень. [На добридень вам!]. **Желать доброго дня** – на день добрий (на добридень) давати, на добридень поклонитися.

Душа – 1) душа (ум. душка, душечка, душиця). [Людина з великою душею. Це чоловік без душі. Він був душею нашого товариства. В його творах багато душі]; *(обращение к любим. человеку)* душа (ум. душечка, дүся), серце (ум. серденько). [Жінко-душечко! Марусю-дүсю!]; 2) *(особа, кто-нибудь)* душа, *(иногда)* дух. [Заберє з собою приятелів душ трицять (Куліш)]. **Ни души** – ані душі, ані душечки, ні духа[у], ні хуху ні духу, нікогісінко. **Ни -ши живой** – ні духу[а] живого, ні живого духу[а], ані живої душечки. **Нет ни -ши** – нема ні духа[у]. [У цілому замку немає ні духа (Л. Укр.)]. Село Корчовате – чимале село, але з панів – ні духа (Кониськ.); 3) *(передняя часть шеи у челов., самая ямочка)* душа. [Застебнється під саму душу (Квітка)]. **Без души** – не тямлячи себе, не тямлячись. [Не тямлячись з радіщів]. **Быть без -ши от кого, -ши не слышать (не чаять) в ком** – коло кого всією душею упадати, дух за ким ронити. [Я за тобою й дух роню, а ти за мене забуваєш (Грінч.)]. **Отвести -шу** – спочити душею, *(поэтич.)* душу відволжити. **Отдать богу -шу (умереть)** – богу душу віддати. **До глубины -ши** – до живого, до самого серця, аж до дна душі. **Душа в -шу** – як одна душа, як один (іден) дух. [Років з три жили, як одна душа (Васильч.)]. **За милую душу** – залобки, з дорогою душею. **От -ши** – з душі, від [з] широго серця. **От всей -ши** – з усієї душі, від [з] ширієї душі. [З душі бажаю (Кул.)]. Дякую тобі з усієї душі (Крим.). Від ширієї душі готовий я віддати (Сам.). **Всей -шой** – від [з] душі (широго серця), з дорогою душею, з цілого серця. [Люблю тебе з цілого серця]. **По -ше** – до душі, до серця, до в[с]подобі, до мисли. **Приттись (приходиться) по -ше** – припасти (припадати) до душі, до серця, до в[с]подобі, пристати (прийтися) до душі. **Сколько -ше (-шеньке)** *удогно* – скільки душа (душечка) забажає, доскочу. **Трогать** -

<p>шу – порушувати душу, доходити до душі, до серця. <i>Хватать за -шу</i> – брати (хапати, торкати) за душу. [Так і бере тебе за душу]. <i>Чего -ше угодно</i> – чого душа забажає. <i>В душу не идёт</i> – в душу не лізе. <i>На душе мутит</i> – з душі верне, нудить, млісно. <i>Душа в пятки ушла</i> – на [у] душі похололо, душа не на місці. <i>Чуть душа держится</i> – тільки душа в тілі, (<i>фамил.</i>) тільки живий та теплий.</p>
РУСМ
Бог – бог, -га; (<i>реже</i>) біг (<i>род.</i> бога).
День – день (<i>род.</i> дня); изо дня в день – день-у-день, день крізь день; каждый день – щодня, кожного дня; на днях – цими днями, на днях.
Душа – душа, -ші.
БУСП
<p>ДУША <i>ж.</i> у <i>різн. знач.</i> душа; на душу населеніцтва на душу населення; д-хлопец хлопець-другяка; д-чалавек шира душа; душой загавець віддати Богові душу; жыць д. ў душу жити як одна душа; ад усёй душы від широго серця; стаяць над душой стояти над душею; д. ў пятках апынулася у п'ятах похололо; як Бог на душу паложыць як заманеться; улажыць душу (ў што) укласти душу (<i>в що</i>); д. не ляжыць (не горнеца) да каго-чаго душа (серце) не лежить (не привертається) <i>до кого-чого</i>; за мілуу душу з дорогою душею, залюбки; чужая д. – цёмны лес <i>присл.</i> чужа душа – темний ліс; у чужу душу не влізеш.</p>

Білоруські лексикографічні джерела

РБСН
<p>Бог – бог; <i>на помощь</i> – памажы божа; бог вам судья – бог вас рассудіць; <i>чем бог послал</i> – што бог даў; бога благодаря – дякаваць богу; боже сохрани – крый, хваїай божа; слава богу – хваліць бога; <i>ей богу</i> – далібог, даль бог, даліпан.</p>
<p>День – дзень; <i>будний</i> – будзень; <i>воскресный</i> – нядзеля; <i>неприсутственный</i> – дзень няприсутны; <i>постный</i> – дзень посны; <i>праздничный</i> – свята; <i>присутственный</i> – дзень прысутны, дзень працоўны; день рождения – радзінны дзень; днём – у дзень; день в день – што дня; день за днем – дзень па дню; <i>на днях</i> – надоячы; добрый день, доброго дня; – дзень добры, дабрыдзень; день деньской – цэлы дзень; день увеличился, уменьшился – дзень пабольшаў, паменшаў; третьего дня – пазаўчора.</p>
<p>Душа – душа; душу отвести – спачыць душею; <i>от души</i> – ад шчырага сэрца, шчыра, сардэчна; <i>по душе</i> – да спадобы; душа в душу – як адна душа; чуть душа держится – як толькі душа ў целе.</p>
ПРКБС
Бог <i>м.</i> Бог. Божанька, Божухна.
ДУША – душа, душка, души.
ПРБС
<p>день – дзень » будний – будзень » праздничный – свята, свята дзень</p>

душа – душа
БРСБ
Божачка м. – уменьш. от бог .
Божухна м. – боженька, боже.
Дзень м. (род. – дня) – день.
Дух м. – 1) дух, душа; 2) воздух, пар в бане.
РБСА
бог – бог.
день – дзень.
душа – душă.

Література

1. Горецький П. Й. Історія української лексикографії. – К.: Наук. думка, 1963.
2. Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1968. – Т. 2.
3. Некрашэвіч С. Сучасны стан вывучэння беларускай мовы // Працы Акадэмічнае канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі. – Мн.: Інбелкульт, 1927. – С. 48–70.
4. Скопненко О. Роль словників у кодифікації української та білоруської літературних мов у ХІХ ст. – ХХ ст. («Словарь белорусского наречия» І. Носовича та «Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка) // Лексикографічний бюлетень. – 2007. – Вип. 16. – С. 29–36.
5. Тараненко О. О. Борис Грінченко і «Словарь української мови» // Українська мова і література в школі. – 1988. – № 12. – С. 58–64.
6. Тимченко Є. Язикознавство // Україна. – 1928. – № 3.
7. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941): Стан і статус. – Чернівці: Рута, 1998.
8. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. – Мюнхен, 1951.
9. Шчэрбін В. К. Лексікаграфія // Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мн.: «Беларуская энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі, 1994. – С. 294–297.

Джерела

Українські словники

- РУСКЄ** Російсько-український словник / Гол. ред. А. Кримський. – К.: Червоний шлях, 1924. – Т. І; Російсько-український словник / Гол. ред. А. Кримський. – К.: Державне вид-во України, 1929. – Т. II. – Вип. 1; Російсько-український словник / Гол. ред. С. Єфремов. – К.: Державне вид-во України, 1927. – Т. II. – Вип. 2; Російсько-український словник / Гол. ред. С. Єфремов. – К.: УРЕ, 1933. – Т. II. – Вип. 3; Російсько-український словник / Гол. ред. С. Єфремов. – К.: Державне вид-во України, 1927. – Т. III. – Вип. 1; Російсько-український словник / Гол. ред. С. Єфремов. – К.: Державне вид-во України, 1928. – Т. III. – Вип. 2.
- РУСМ** Російсько-український словник / Відп. ред. П. Мусяца. – К.: Вид-во АН УРСР, 1937.
- БУСП** Білорусько-український словник / Півторак Г. П., Скопненко О. І.; За ред. Г. П. Півторака. – К.: Довіра, 2006.

- СФУМ** Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2003.
- Білоруські словники
- ПРКБС** Ластоўскі В. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік. – Коўна: Друкарня А. Бака, 1924.
- ПРБС** Байкоў М., Гарэцкі М. Практичны расійска-беларускі слоўнік. – Мн.: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1926. – Выд. 2-ое, выпраўл. і дап.
- РБСН** Некрашэвіч С. М., Байкоў М. Я. Расійска-беларускі слоўнік. – Мн.: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1928.
- БРСБ** Байкоў М., Некрашэвіч С. Беларуска-расійскі слоўнік. – Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1926.
- РБСА** Руска-беларускі слоўнік / Пад рэд. А. Александровіча. – Мн.: Выдавецтва АН БССР, 1937.
- ТСБМ** Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: «Беларуская энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі, 1996.

СЛОВНИКИ ЧУЖОМОВНИХ СЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ: ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ ЕТИМОЛОГІЧНИХ ВІДОМОСТЕЙ

© **Тетяна Цимбалюк-Скопненко, 2008**

к. філол. н., Інститут української мови НАН України (Київ)
УДК 811.161.2'373.374

У статті розглянуто деякі підходи українських лексикографів до подання етимологічних довідок у словниках чужомовних слів ХХ – ХХІ ст.

Словник чужомовних слів як окремих лексикографічний жанр у сучасному розумінні з'явився в українській традиції понад сто років тому, хоч його зародження треба шукати в рукописних словниках та глосах середньовічної доби. Відомо, що перший український друкований словник «Лексис, Сирѣчь Речені, Върхратѣць събран(ь)ны...» Лаврентія Зизанія (1596 р.) не тільки започатковує вітчизняну лексикографію, а й уперше рельєфно показує відмінність іншомовної (церковнослов'янської) лексики від української. Попередником праці Лаврентія Зизанія був рукописний твір невідомого автора «Лексисъ съ толкованіємъ словенскихъ словъ просто» (не раніше 50-х рр. XVI ст.), що хоч і був перекладним церковнослов'янсько-українським словником, проте зосереджував увагу саме на незрозумілій церковнослов'янській і книжній лексиці [4: 296]. Скажімо, у реєстрі «Лексиса съ толкованіємъ словенскихъ словъ просто», серед іншого, подано лексеми *апостоль*, *астрономія*, *астрологъ*, *аллилуя*, які й досі наводять усі українські словники іншомовних слів [2: 13; 3: 58 – 59]. У староукраїнському